

**NORSK BONDE- OG
SMÅBRUKARLAG**

**Innspill
til
ny melding

om
jordbrukspolitikken**

Februar 2016

Utviklingstrekk i det norske jordbruket

Sammendrag

Norsk jordbruk er preget av sterk vekst i arbeidsproduktiviteten og intensivering av husdyrproduksjonene. Dette har sørget for at produksjonsvolumet i norsk jordbruk har holdt seg noenlunde stabilt for de fleste husdyrproduksjonene, på tross av at jordbruksarealet går ned år for år. En effekt av dette er imidlertid at en stadig større andel av husdyrproduktene produseres på kraftfôr, og at en stadig større del av råvarene til kraftfôr importeres.

Tabellen under viser en sammenstilling av relative tall for utviklingen i noen viktige forhold for norsk jordbruk.

År		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1	Befolkning i Norge	93	94	95	96	97	99	100	101	103	104
Areal og kraftfôr											
2	Jordbruksareal i drift	104	104	103	103	102	101	100	99	98	99
3	Fulldyrka jord	105	105	104	103	102	101	100	99	98	99
4	Kornareal	109	107	105	104	103	101	100	99	97	97
5	Kraftfôrforbruk	93	94	96	100	97	99	100	105	107	107
Husdyrproduksjonene											
6	Melk, ku	103	102	104	103	102	102	100	102	103	102
7	Storfekjøtt	107	107	104	106	104	103	100	97	99	93
8	Sau/lam	111	108	100	103	102	104	100	104	101	103
9	Svin	86	89	90	94	95	98	100	102	99	100
10	Fjørfe	67	74	83	99	96	98	100	106	116	118
Import, landbruksvarer											
11	Import av landbruksvarer, verdi	59	63	74	84	85	88	100	109	118	128
12	Import av landbruksvarer, volum	73	75	85	89	84	93	100	109	112	114
Sjølforsyningsgrad*											
13	Selvforsyningsgrad	52	54	52	52	48	46	48	48	48	47
14	Selvforsyningsgrad, jordbruk	51	52	51	50	46	46	47	47	45	45
15	Selvforsyningsgrad, jordbruk, produsert på norsk fôr	47	48	45	45	42	39	41	40	37	38
Arbeidsforbruk											
16	Arbeidsforbruk i jordbruket	126	121	117	112	107	102	100	98	96	94

Kilder: SLF, SSB, NILF

*: Linjene 13, 14 og 15 viser selvforsyningsgraden i perioden 2005 - 2014, regnet på energibasis (Resultatkontrollen).

Regjeringen har et mål om at matproduksjonen i Norge skal økes. Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener det er flere utviklingstrekk i norsk jordbruk som ikke er forenlig med målet om økt norsk matproduksjon på norske ressurser. Selvforsyningsgraden går stadig ned, importen av landbruksvarer og innsatsvarer øker og arbeidsforbruket i jordbruket går ned. Det er ikke tilfeldig at utviklingen er slik som tabellen over viser, dette er resultatet av en ønsket utvikling.

Utvikling i jordbruksarealet

Tabellen under viser utviklingen i jordbruksareal (dekar) fra 2005 til 2014.

År	2005	2014
Jordbruksareal i drift i alt	10 354 000	9 859 000
Av dette, fulldyrka jord	8 662 000	8 103 000
Korn og erter	3 252 000	2 837 5 00
Overflatedyrka jord, slått og beite	1 692 000	1 756 000

Kilde: SSB/Landbruksdirektoratet

Siden 2005 har det fulldyrka arealet i Norge gått ned med 559.000 dekar, og kornarealet har gått ned med 378.000 dekar. Med et fulldyrka areal på 8,103 millioner dekar og en befolkning på drøyt 5,1 millioner, har vi nå 1,59 dekar fulldyrka jord per person i Norge. Årsaken til at overflatedyrka jord, slått og beite har økt i perioden er at flere har valgt å ekstensivere drifta, og å la dyra beite på innmark framfor å høste arealene.

Kun 3 % av norsk areal er jordbruksareal, og under 1/3 av dette er kornareal. Ifølge Skog og Landskap kan nye 12,3 millioner dekar dyrkes opp. Av dette utgjør produktiv skogsmark 6,9 millioner dekar, myr utgjør 4,3 millioner dekar, og i overkant av 1 million dekar er definert som annen jorddekt fastmark. Ved å legge om dyrkingen mot energi- og/eller proteinrike vekster, ta i bruk dyrket mark som nå er ute av produksjon, samt agronomisk optimale vekstskifter, kan matproduksjonen målt som energi og protein på dagens dyrkede areal økes med om lag 16 prosent (Rapport «Økt matproduksjon på norske arealer» Arnoldussen mfl. 2014).

Kraftfôrforbruket i norsk husdyrproduksjon har økt jevnt de siste årene, fra knapt 1,7 millioner tonn i 2005 til vel 1,99 millioner tonn i 2014. Årsakene til det stadig økende kraftfôrforbruket er en sterk vekst i produksjonen av kraftfôrkrevende kjøttslag som svin og fjørfe, samtidig som at særlig melkeproduksjonen har blitt intensivert med fokus på høyere avdrått per dyr som igjen har medført et høgere kraftfôrforbruk.

Tabellen viser utviklingen i norsk andel av råvarer i kraftfôr til husdyr. Prosent.

	1997	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Karbohydrat	77	82	89	77	78	68	65	61
Fett	100	87	62	50	52	41	46	45
Protein	49	37	16	17	6	7	8	6
Totalt	73	75	76	65	62	55	50	46

Kilde: Landbruksdirektoratet

Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at den økte importen er med på å utfordre legitimiteten til norsk matproduksjon fordi det bildet vi liker å presentere av norsk landbruk blir mer og mer i utakt med det som faktisk skjer innenfor flere produksjoner.

Utvikling i husdyrproduksjonene

De senere årene har produksjonen av grovfôrbaserte husdyrprodukter stagnert/gått tilbake, mens produksjonen av kraftfôrkrevende kjøttslag har økt betydelig.

På tross av at det både er markeds- og ressursgrunnlag for å øke produksjonen av kjøtt basert på grovfôr og beite i Norge, er det et stort underskudd av norskprodusert storfekjøtt. Årsakene til dette er bl.a. en reduksjon i antall melkekyr som igjen fører til færre kalver per ku. Den spesialiserte kjøttproduksjonen på ammekyr har ikke klart å kompensere for dette.

Melkeproduksjonen i Norge er i stor endring. I løpet av de ti siste årene er antallet melkeprodusenter over halvert, og det er nå om lag 9.100 gjenværende melkeprodusenter i Norge. Gjennomsnittskvoten per bruk har nesten fordoblet seg de ti siste årene, til 176.700 liter, og gjennomsnittsbesetningen er nå rundt 25 årskyr.

På tross av stor nedgang i antall bruk, produserer norske melkeprodusenter om lag like mye melk som tidligere, drøyt 1.500 millioner liter.

Intensivering av melkeproduksjonen, med færre melkekyr og økende avdrått, har gitt seg utslag i at en økende andel av fôrseddelen i melkeproduksjonen består av kraftfôr og innhøstet grovfôr. Dette går ut over andelen av fôret som tas opp fra beite. Grovfôrandelen (innhøstet) øker fordi en ved høyere ytelse også er avhengig av mer og bedre grovfôr.

Tabellen viser antall melkekyr, avdrått og fôrsammensetning i 2005 og 2014

År	2005	2014
Antall melkekyr i Norge	272.301	230.000
Avdrått, liter/årsku	6.541	7.435
Grovfôr (% av totalt fôropptak)	43,6	45,3
Kraftfôr (% av totalt fôropptak)	37,7	43,4
Beite (% av totalt fôropptak)	15,5	9,7
Høy og poteter (% av totalt fôropptak)	1,4	0,4
Annet fôr (% av totalt fôropptak)	1,8	0,2

Kilde: Husdyrkontrollen

Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at de seinere årenes utvikling i retning av en mer intensiv melkeproduksjon har noen konsekvenser som er uheldige. Det reduserte kutallet som avdråttsøkningen innebærer gir en mindre kjøttproduksjon basert på kalver fra melkeproduksjonen. Kjøttproduksjon i kombinasjon med melkeproduksjonen er langt mer klimavennlig enn spesialisert storfekjøttproduksjon, noe som bl.a. er dokumentert gjennom forskning utført ved NMBU (Harstad m.fl.) Det innebærer at virkemiddelapparatet burde stimulere til at mjølkeproduksjonen burde foregå på et høyere mordyrtall enn i dag.

Import av landbruksvarer

Importen av landbruksvarer har økt fra 16,5 mrd. kroner i 2000 til drøyt 53,2 mrd. kroner i 2014. Økningen fra 2013 til 2014 var på 7%. I volum har importen økt fra 2.400 tonn i 2000 til 5.000 tonn i 2014. I underkant av 70 % av importen kommer fra EU med Danmark og Sverige som de to største eksportlandene. Over 20 % av importen kommer fra GSP-land (u-land), der Brasil er dominerende, og der viktige importvarer er proteinråvarer til fiskefôr og soyabønner.

NBS mener den økende importen kombinert med underdekning av flere varer som kan produseres i Norge, viser at det er store markedsmuligheter for å øke norsk matproduksjon. Dette betinger økte inntektsmuligheter for bøndene, samt et tollvern som sikrer avsetningen av produktene.

Internasjonale handelsavtaler

Internasjonale handelsavtaler påvirker og legger rammene for norsk landbruk. Verdenshandelsorganisasjon (WTO) utformer regler for hvor høy toll vi kan ha på varer inn til Norge og hvor mye og hvilken type støtte norske bønder kan motta. Når Norge inngår handelsavtaler med andre land, enten alene eller eksempelvis gjennom EFTA, påvirker også dette norsk landbruk gjennom eksempelvis økte kvoter eller redusert toll. Artikkel 19 og protokoll 3 i EØS-avtalen regulerer handelen mellom Norge og EU med henholdsvis basis landbruksvarer (ost, kjøtt, grønnsaker osv.) og bearbejdede landbruksvarer (pizza, supper, brødvarer osv.)

Artikkel 19

Vi er nå inne i en ny forhandlingsrunde om artikkel 19 i EØS-avtalen. Artikkelen omhandler tollfrie kvoter for handel mellom EU og Norge med basis landbruksvarer som ost, kjøtt og grønnsaker. Foreløpig har ikke EU presentert noen konkrete, offentlige forhandlingsposisjoner.

Handelen med EU er allerede svært ubalansert, 1:6 i EUs favør. Ytterligere utvidelser av de tollfrie kvotene til/fra Norge vil ikke være gjensidig fordelaktig for begge parter. Skal vi nå målet om høyest mulig selvforsyningsgrad og landbruk over hele landet kan det ikke legges til rette for økt import fra EU.

WTO-avtale

Forhandlingene om en ny avtale startet i Doha i 2001, og pågår fremdeles.

WTOs ministermøte ble i desember 2015 enig om følgende:

- Fjerning av eksportstøtte innen utgangen av 2020 samt disiplinering av annen eksportstøtte. I praksis betyr dette at Norge må avvikle «vår» form for eksportstøtte mens andre store land, primært USA, kan fortsette mer eller mindre som før.
- Arbeide videre med løsninger for matsikkerhet for utviklingsland.
- Arbeide videre med en sikkerhetsmekanisme for handel med landbruksvarer for utviklingsland
- Arbeide videre med fattige lands integrering i verdenshandelen.
- Enighet om fjerning av toll på informasjonsteknologivarer

Spørsmål vedr. markedsadgang og internstøtte er ikke avklart. Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener det er svært viktig for det norske jordbruket å videreføre retten til å utøve et tollvern som gir reell beskyttelse for norske produkter samt retten til å støtte jordbruket via nasjonale ordninger.

Globaliseringsmeldingen

Regjeringa la våren 2015 fram Globaliseringsmeldinga (Stortingsmelding 29 (2014-2015)). Meldinga tar for seg Norges muligheter og utfordringer i den internasjonale handelspolitikken.

Regjeringa slår i meldinga fast at de ønsker et handlingsrom for å kompensere for ulempene ved norsk produksjon, at landbruket trenger forutsigbare rammevilkår og at tollvernet er en forutsetning for nasjonale prissetting og markedsregulering. Regjeringen ønsker samtidig en friere handel med landbruksvarer. Det er et stort, uløst spørsmål hvordan regjeringen ser for seg å samordne disse ønskemåla.

Investerings- og handelsavtale mellom EU og USA

EU og USA startet i 2013 forhandlinger om en frihandelsavtale, forkortet TTIP (Trans Atlantic Trade and Investment Partnership). Her er målet å redusere tollene mellom stormaktene og harmonisere regelverk som påvirker handelen. Norge er ikke en del av avtalen, men den kan likevel få store konsekvenser for norsk landbruk.

Blant de mest kontroversielle delene av avtalen er innføring av en tvisteløsningsdomstol der private selskaper kan gå til sak mot en stat som innfører regler som hindrer et framtidig inntjeningspotensialet for selskapet. Ambisjonene om å harmonisere regelverk på mattrygghet og veterinærområdet er også kontroversielt. Regelverket er svært ulikt på områder som GMO, hormonbehandling av dyr og dyrevelferd. Endring av regelverket på disse områdene vil også få betydning for Norge gjennom EØS-avtalen. Norsk Bonde- og Småbrukarlag oppfatter dettes om helt uakseptabelt.

Innspill til ny melding om jordbrukspolitikken

Innledning

Norsk Bonde- og Småbrukarlag setter Matsikkerhet som overskrift for en framtidig mat- og jordbrukspolitikk. Dette handler om retten til og muligheten for en egen nasjonal matproduksjon i Norge og det handler om retten til og muligheten for at også andre land kan tenke og handle på samme måte. Internasjonal solidaritet med bønder og landarbeidere over hele verden utgjør et viktig grunnlag for utarbeiding av en nasjonal landbrukspolitikk.

Norge har til alle tider vært avhengig av å importere viktige næringsmidler som matkorn, grønnsaker, frukt og bær, sukker, salt, fettråstoffer osv. Slik vil det også være i framtida. Det må være en forutsetning at importen til Norge ikke fører til redusert matforsyning og velferd for befolkningen i produsentlandet, bidrar til miljøødeleggelser osv. Det må være et mål å kunne forsyne landets befolkning med egenproduserte varer i så stor grad som mulig.

Matsikkerhet		
Avtaleinstituttet	<ul style="list-style-type: none"> • Matproduksjon i et evighetsperspektiv • Vern av matjord gjennom aktiv bruk • Flere bruk i drift – over hele landet • Flere bønder • Økt planteproduksjon • Beitebruk i hele landet • God plante- og dyrehelse • Inntekt og sosiale vilkår som andre • Matmangfold • Investeringer og produksjon etter ressursgrunnlag • Bondeeid samvirke • Likestilling • Teknologi	Tollvern
Fordeling		Markedsordninger
Lovverk		Internasjonale forhold
Klima og miljø		

Prinsippskisse for framtidig norsk jordbrukspolitikk

Norsk jordbruk opererer i dag innenfor et sett av ulike politiske og juridiske rammebetingelser og økonomiske virkemidler. Primærnæringene i Norge skiller seg slikt sett ikke fra det som også er tilfellet for en rekke andre sektorer. Dagens jordbrukssystem har vokst fram i et samspill mellom politiske beslutninger, offentlige forvaltningsorganer på ulike nivåer og med direkte deltakelse fra næringen. Dette er en modell som Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener må videreføres. Samtidig blir det mer og mer klart at det er flere forhold i dette spillet som må korrigeres dersom vårt overordnede mål om matsikkerhet virkelig skal kunne realiseres på en måte som kan vare inn i framtida.

Avtaleinstituttet

Det norske jordbruksforhandlingsinstituttet må bestå. Dette gir næringen større muligheter til å påvirke utviklingen enn om dette instituttet ikke fantes.

Maktbalansen mellom staten og jordbruket har imidlertid endret seg over tid i favør staten. Dette har medført at instituttet har blitt til et instrument for å gjennomføre statens landbrukspolitikk mer enn å være en arena for utvikling av jordbruket i en retning som er tilpasset vårt ressursgrunnlag.

Staten har makt til å presse fram et brudd i forhandlingene, enten med et samlet jordbruk eller et av faglagene. Dersom et av lagene bryter, forhandler staten videre med den andre. Ved enighet, enten med samlet jordbruk eller med en av partene, går den framforhandlede avtalen til Stortinget. I de aller fleste tilfeller sanksjonerer Stortinget avtalen uten endringer. Dette kan også skje i situasjoner der et flertall på Stortinget er uenig i avtalen (eller deler av denne) fordi mange oppfatter det som en uskreven regel at Stortinget ikke skal blande seg inn ved inngått avtale. I denne sammenheng er det viktig å bemerke at gjennomførte forhandlinger må ses på som forberedelser til Stortingets behandling av jordbruksoppgjøret.

Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at Stortinget har et sjølstendig ansvar for å vurdere om enhver inngått avtale er med på å fremme de målsettingene som Stortinget sjøl har vedtatt for matproduksjonen. Ved brudd går statens tilbud til Stortinget og Stortinget må i et slikt tilfelle uansett foreta en grundig vurdering av om statens framlagte tilbud, som et samlet jordbruk har sagt nei til, faktisk oppfyller Stortingets vedtatte mål. Dette stiller store krav til de folkevalgte som innebærer at kunnskap om og innsikt i konsekvensene av evt. endringer i virkemidlene er tilstede.

Fra flere hold blir det framholdt at gjentatte brudd i forhandlingene bidrar til å svekke forhandlingsinstituttet. Norsk Bonde- og Småbrukarlag er ikke enig i en slik vurdering. Hver forhandling blir gjennomført med tanke på å komme fram til en enighet. Dersom det ikke er mulig, er jordbrukets sterkeste kort i dag å bryte forhandlingene og markere klart at en ikke stiller seg bak den utviklingen som en avtale vil bidra til. Norsk Bonde- og Småbrukarlag kan ikke godta at brudd innenfor jordbruksforhandlingsystemet skal kunne brukes politisk som årsak til å fjerne hele forhandlingsinstituttet.

- **Forhandlingsinstituttet må videreføres, men Stortinget må vurdere maktbalansen mellom partene**
- **Retten til å bryte forhandlingene er en sjølskreven rett for alle parter som deltar**

Tollvern

Tollvernet for norske jordbruksprodukter må videreføres og styrkes. Tollvernet er helt avgjørende for å sikre avsetning av norske jordbruksprodukter i det norske markedet. Det er en illusjon å tru at det vil være mulig å opprettholde en stor og allsidig norsk jordbruksproduksjon uten et tollvern mot produkter som er produsert under helt andre klimatiske forhold enn i Norge og i land med et helt annet kostnadsnivå. Norsk myndigheter må utnytte de mulighetene som ligger i WTO-avtalen mht. å nytte prosenttoll eller kronetoll for å oppnå best mulig beskyttelse for norske produkter.

Tollvernet utfordres bl.a. gjennom utvidelse av tollfrie kvoter for handel mellom EU og Norge. Disse avtalene skal være såkalt gjensidig balanserte ved at evt. endringer skal gi begge parter de samme muligheter til å eksportere til den andre parten. I praksis er slike avtaler ikke gjensidig balanserte og effekten er at dagens tollvern blir uthulet på en svært effektiv måte i favør EU. Etter Norsk Bonde- og Småbrukarlag sin oppfatning er dette uakseptabelt.

- **Tollvernet for norske jordbruksprodukter må videreføres og styrkes slik det er anledning til ifølge WTO-avtalen**
- **Tollvernet må ikke uthules gjennom økte tollfrie kvoter til Norge**

Markedsordninger

For å klare utfordringen med å balansere produksjon og forbruk av norske jordbruksvarer er en helt avhengig av et system med markedsordninger og produsentfinansierte tiltak via omsetningsavgift for å regulere produksjonen eller utbudet i markedet. Markedsordningene har vært og vil bli helt avgjørende for å kunne ta ut de priser som er framforhandlet i jordbruksforhandlingene eller som markedsregulator setter (PGE). Markedsordninger med mottaksplikt – og forsyningsplikt – gir forutsigbarhet for bonden som råvareprodusent. Markedsordningene gir også forutsigbarhet for næringsmiddelindustrien som baserer seg på å bruk av norske råvarer og for forbrukeren, både mht. kvalitet og pris. Det er viktig å påpeke at markedsordningene først og fremst er til for å redusere bondens risiko.

Markedsbalanseringsutvalget la fram sin rapport i juni 2015. Utvalgets medlemmer var delt i synet på hvordan markedsreguleringen skulle være framover. Jordbrukets medlemmer i utvalget landet på et alternativ som er en forbedret og modernisert utgave av dagens system, men der viktige elementer som mottaksplikt, forsyningsplikt og opplysningsplikt til andre aktører osv. er videreført. Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at dette alternativet er det eneste gangbare alternativet som vil sikre en jevn avsetning av norske jordbruksprodukter til avtalte priser og et landbruk over hele landet og en forutsetter at det er dette alternativet som vil bli lagt til grunn for en framtidig modell for markedsordningene.

- **Markedsordningene er svært viktige for å sikre avsetning og å dempe risiko for bønder**
- **Markedsordningene må videreføres i tråd med forslaget fra jordbrukets representanter i markedsbalanseringsutvalget**

Fordelingspolitikk

Ett svært viktig element i jordbruksforhandlingene har vært å føre en fordelingspolitikk som sikrer at inntektsutviklingen i ulike produksjoner, på ulike bruksstørrelser og på bruk med ulike geografisk plassering blir jevnet ut i størst mulig grad. Det er store innbyrdes forskjeller mellom de ulike produksjonene mht. hvor mye det er mulig å tjene med samme arbeidsinnsats og det er forholdsvis store forskjeller i inntektsnivå også innen samme produksjon og med samme størrelse, alt etter hvor bruket ligger i landet.

Det har vært et mål i norsk jordbrukspolitikke å jevne ut for disse forskjellene for å gjøre det mulig å drive jordbruksvirksomhet under ulike forhold. Kombinasjonen av inntekter fra

markedet som er proporsjonale med produksjonsvolumet på det enkelte bruk og budsjettmidler over jordbruksavtalen har vært brukt for å få til denne interne utjevningen i jordbruket.

Det har aldri vært noen diskusjon om *effekten* av prisøkninger og *effekten* av budsjettmidler når det gjelder den interne utjevningen. Det har imidlertid vært til dels betydelig uenighet innad i jordbruket om *hvor langt* denne utjevningen skulle gå. Uenigheten var definitivt større i perioden fra slutten på 1970-tallet og til litt etter årtusenskiftet enn det den er i dag. Forståelsen for behovet for å føre en utjevningsspolitikk for å få til en mer rettferdig inntektsfordeling og inntektsutvikling samt å sikre et jordbruk over hele landet har endret seg merkbart de siste 15 årene i retning av det synet som Norsk Bonde- og Småbrukarlag har arbeidet for hele tiden. «Små og mellomstore bruk» har blitt et begrep som mange bruker.

Denne rettferdighetsbetraktningen ble sterkt utfordret og endret ved jordbruksoppgjøret i 2014. Det ble gjennomført flere store forandringer som utflating av satser i arealtilskuddet (innenfor soner), fjerning av tak for maksimalt antall husdyr som kan motta husdyrtilskudd, dobling av tak for samlet utbetaling av husdyrtilskudd pr. foretak osv. En av begrunnelsene for å gjøre disse endringene var at det var «urettferdig» at det ikke ble utbetalt produksjonstilskudd til alle dyr eller at det ble operert med ulike satser under og over en viss arealgrense.

Denne betraktningssmåten snur opp ned på det som fram til 2014 har ligget til grunn for å drive utjevning med budsjettmidler, nemlig at store bruk med en stor produksjon henter en betydelig andel av inntektene fra markedet og at de i tillegg har en stordriftsfordel som små bruk ikke har. Disse brukene er det nødvendig å støtte med budsjettmidler for at de også skal ha en mulighet for å drive og utnytte det ressursgrunnlaget de har.

Endringene i 2014 har medført at enkeltbruk fikk en inntektsøkning fra 2014 til 2015 som varierte fra noen ti-talls tusen kroner til over en mill. kroner. Dette var/er de samme brukene som hadde høyest inntekt fra før, regnet pr. årsverk. Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at det som skjedde i 2014 må reverseres slik at utjevningsformålet igjen kan ivaretas gjennom de økonomiske virkemidlene.

- **Store produsenter må hente inntekt i markedet**
- **Budsjettmidler må brukes for å jevne ut inntektsforskjeller som skyldes ulik størrelse, ulike produksjoner eller ulike geografiske produksjonsbetingelser**

Lovverk

Landbrukseiendommene i Norge avviker fra det vi finner i Sverige og Danmark mht. størrelse og eierstruktur. Mye av årsaken til det ligger i ulike lovverk som har regulert retten eller muligheten til å ta over en landbrukseiendom og som har pålagt eierne ulike krav i forbindelse med eierskapet, f.eks. jordlovens krav om drift av jordbruksarealer. Odelsloven og konsesjonsloven har bidratt til å gi forutsigbare rammevilkår for investering og drift av eiendommene og sikret at muligheten for å eie en landbrukseiendom har blitt fordelt på mange eiere. Et annet viktig moment er at lovverket også i stor grad har sikret et lokalt eierskap i langt større grad enn i andre land og at en dermed har unngått å få en jordeiende elite som bor i byene og som har holdt seg med forpaktere for å oppfylle kravene til bo- og driveplikt. Adelskapet fikk aldri noen utbredelse i Norge slik tilfellet var i Sverige og

Danmark, takket være odelsloven, og det har også påvirket maktfordelingen ulikt i disse landene.

Dagens regjering var tidlig ute med å foreslå endringer i dette regelverket, dvs. konsesjonslovgivningen. Førsteleddet i den operative landbruksforvaltningen, landbrukskontorene, ble i et eget brev fra LMD bedt om å se bort fra lovens bestemmelser knyttet til prisvurdering/pristak ved behandling av søknader om konsesjon på landbrukseiendommer, uten at loven var endret. Dette forslaget ble parkert av et flertall på Stortinget, men skaden hadde i noen grad allerede skjedd. Regjeringen har siden fulgt opp med forslag om å fjerne hele loven. Stortinget har nå behandlet et forslag til endring i loven. Stortinget har sendt saken tilbake til departementet, og et flertall på Stortinget mener at grensa for konsesjonsfrie erverv skal økes fra 25 til 35 daa. Det samme flertallet ber regjeringen utrede konsesjonsfrihet ved kjøp av naboeiendommer og forpaktningseiendommer.

Regjeringens forslag til endringer i konsesjonsloven er i stor grad ideologisk drevet. En registrerer dessverre at støttepartiene til regjeringen også er med på endringsforslag som vil virke til å uthule hele formålet med konsesjonsloven. Det kan virke som om det er mer viktig å være positiv til endringer for å unngå å bli stemplet som «umoderne» enn å vurdere de faktiske konsekvensene av endringene.

Norsk Bonde- og Småbrukarlag vil beholde odelsloven og konsesjonsloven slik disse er i dag for å sikre en videreføring av lokalt eierskap på mange hender og for å gi unge folk en mulighet til å bli eiere av en landbrukseiendom som kommer på fritt salg.

Odelslov, konsesjonslov, jordlov osv. må videreføres for å sikre fortsatt drift av jordbruksarealer med lokalt eierskap. Dette lovverket er svært viktig mht. å skape forutsigbarhet for langsiktige investeringer i jordbruket og å forhindre spekulasjoner med landbrukseiendommer. De forslag til uthuling av lovverket som departementet er bedt om å utrede og som skal tilbake til Stortinget, må avvises av Stortinget.

Internasjonale forhold

Norge er, som de fleste andre land, påvirket av forhold som skjer utenfor landets grenser, internasjonale avtaler osv. Det utenrikspolitiske bildet er mer usikkert enn på lenge. Krieger og krigslignende tilstander tett opp til Europas grenser resulterer i folkeforflytninger til europeiske land, og først og fremst vest-europeiske land, med et helt annet velstands- og velferdsnivå enn i de landene disse menneskene forlater. Dette fører til raske og uventede økninger i folketallet som må håndteres i mange land, Norge inkludert. Disse menneskene skal også ha mat.

Norge har hatt en befolkningsvekst på over 1 prosent pr. år de siste årene. Over noen år blir dette en betydelig folkemengde. Behovet for mat vil øke tilsvarende. En stabil og velfungerende matproduksjon i eget land blir mer og mer viktig. Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener det blir en svært viktig premiss for ambisjonsnivået til en framtidig norsk matproduksjon.

Ulike konfliktsituasjoner vil føre til økt innvandring til Norge. Folketallet vil øke. Dette må være utgangspunktet for å bygge opp en matproduksjon i Norge som kan møte den økte etterspørselen som vil følge av denne utviklingen.

Klimaendringer og konsekvenser for norsk jordbruk

Konsekvensene av ikke å kutte utslippene av klimagasser vil være dramatiske, jfr. FNs klimapanel:

- Verdens avlinger kan reduseres med 2 prosent hvert tiår, noe som skjer i en tid hvor det samtidig blir en økt etterspørsel etter mat på 14 prosent hvert tiår.
- Afrika sør for Sahara vil få avlingstap på mellom 18 og 30 prosent.
- Det er stor fare for økt utryddelse av arter som følge av klimaendringer. Så mye som halvparten av verdens arter står i fare for utryddelse i løpet av dette århundret, men anslagene her varierer mye.
- Stor fare for mer og kraftigere ekstremvær som hetebølger og flom
- For hver grads oppvarming vil 7 prosent av verdens befolkning få dårligere tilgang til rent vann
- Innen 2100 vil flere hundre millioner måtte flytte på grunn av flom. Dette gjelder i særlig grad øst-, sørøst- og sør-Asia.
- Kostnadene for utviklingsland å tilpasse seg klimaendringene er anslått å være mellom 400 og 600 milliarder kroner per år.

Den siste internasjonale klimaavtalen fra Paris, desember 2015, vedtok som mål å begrense temperaturøkningen på kloden til 1,5 grader C de neste 100 åra. Utfordringen som ligger i denne avtalen understrekes av at det opprinnelige målet var å begrense temperaturøkning til 2 grader.

Norge er gjennom avtalen forpliktet til å ta sin del av reduksjonen i klimagassutslippene. Dette vil, etter Norsk Bonde- og Småbrukarlag sitt syn, kreve en annen og mer klimavennlig jordbrukspolitikk som bl.a. må innebære at jordbrukets evne til å være en del av løsningen mht. å redusere utslippet av klimagasser til atmosfæren, må vektlegges i langt større grad enn hittil.

Transportsektoren i jordbruket vil bli nødt til å redusere sin bruk av fossilt brensel samtidig med kravet om en økning i matproduksjon i tråd med folketallsutviklingen. Dette kan gjøres ved å erstatte fossile brennstoff med biodrivstoff basert på råstoff fra skog, i all hovedsak. Norsk Bonde- og Småbrukarlag støtter økt forskning på dette området, og ønsker velkommen utviklingstiltak som setter jordbruket i stand til å ta alternative drivstoff til maskinparken i bruk. Transportbehovet i norsk jordbruk ved dagens matproduksjon, der avstanden mellom egne arealer og leiejord ofte er stor, er i klimahensyn ofte ikke god klimapolitikk dersom Norge skal oppfylle sine internasjonale forpliktelser.

All matproduksjon har negative effekter på klimagassutslippene. Ved å se kritisk på produksjonsmåtene, er det Norsk Bonde- og Småbrukarlag sitt syn at framtidig matproduksjon kan gjøres mer klimavennlig. Kjøtt fra storfe og småfe er utpekt som sydebukk i klimaspørsmål. Den norske modellen der produksjonen av storfekjøtt og melk blir sett i sammenheng, er i nyere forskning sett på som en god løsning. Dette innebærer at krav om stadig høyere avdrått i norsk melkeproduksjon blir lagt bort som aktuell politikk.

Et større antall melkekyr skal etter Norsk Bonde- og Småbrukarlag sitt syn produsere den melken landet etterspør. Dette gir flere kyr og flere kalver til kjøttproduksjon. Det er i klimasammenheng rom for å diskutere om forbruket av rødt kjøtt er for høyt. I følge offentlig ernæringspolitikk, er det norske forbruket kun 5-6 % over anbefalt mengde

(helsemyndighetene) Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at evt. reduksjon i kjøttforbruk tas gjennom redusert import, og at norsk produksjon av rødt kjøtt i større grad baseres på norske grasressurser, og der kraftfôrandelen reduseres og i tillegg er dyrket mest mulig på norske arealer. Ny forskning viser at importert storfekjøtt har et langt større utslipp av klimagasser enn norsk storfekjøtt som er produsert i kombinasjon med mjølk.

Det norske jordbruket kan bli en viktig del av det norske bidraget i å redusere klimagassutslippene. Dette kan kun gjøres ved at matjorda og utmarka/beitelandskapet er i best mulig stand til å lagre karbon. Fra klimakonferansen i Paris vet vi at Frankrike lanserte kravet/ ideen om å øke karbonlagerevnen i jorda med 4 promille pr år. Dette er ambisiøst, men mulig. Store mengder karbon lagres i jorda i dag, men potensialet er stort for å lagre enda mer. Norsk Bonde- og Småbrukarlag vil utvikle en jordbrukspolitik som fremhever matjordarealet og beitearealet langt mer enn i dag. Dette krever virkemidler som er enda mer innrettet mot arealet, og det krever at all matjord blir drevet med tanke på mest mulig optimal planteproduksjon. Fotosyntesen er grunnlaget for alt liv, og i klimasammenheng kan en ikke omgå en slik erkjennelse. Dette må gjenspeiles i ny melding fra regjeringa, og der Stortinget gjør vedtak som erkjenner Norges forpliktelser i henhold til internasjonale klimaavtaler.

Jordbruket er direkte avhengig av vær og vekstvilkår, og er derfor potensielt sårbart for konsekvenser av klimaendringer. I Norge, og spesielt i Nord-Norge, forventes endringene å kunne gi en positiv effekt, dersom en bare ser på temperaturendringene. Ifølge klimamodeller fra Meteorologisk Institutt kan temperaturen øke med 2,5 til 3,5 grader i vårt århundre, noe som betyr at vekstsesongen kan øke med mellom en og fire uker i ulike kommuner.

De fleste bøndene ser imidlertid langt større ulemper enn fordeler ved klimaendringene. Økt temperatur, økt nedbør i enkelte deler av landet, økt nedbørintensitet, kortere og mer ustabile vintre, økt erosjon, overvintringsskader, manglende kapasitet i elveleier og dreneringssystemer, jordpakking osv. vil stille større krav til både planter og jordkultur, i det hele tatt muligheten for å regne med en årssikker avling. Varmere klima vil også gi større problemer med ugras, skadedyr og plantesjukdommer, noe en i stor grad har vært forskånet fra på våre breddegrader. Disse forholdene kan gjøre at en ikke får tatt ut evt. effekter av økt temperatur.

Det er viktig at jordbruket på hvert enkelt sted er tilpasset de lokalklimatiske forhold. Denne kunnskapen er viktig for å kunne tilpasse seg fremtidige klimaendringer.

En bekymring er at det er grenser for hvor få bønder det kan være i ei bygd før miljøet blir for lite til at kunnskapen om de lokale betingelsene for landbruk ivaretas. Samtidig har også rådgivningsapparatet blitt redusert. Dette fører til at denne kunnskapen og tilgang til oppdatert informasjon om generell agronomi forvitres, og kan føre til svekket tilpasningskapasitet til fremtidige klimaendringer.

Bioøkonomi, omlegging til grønn økonomi osv. er tidas store moteord. Hovedutfordringen er å redusere bruken av fossilt karbon og erstatte det med karbon som produseres fortløpende, eller ferskt karbon. Tømmer og annen biomasse fra planteproduksjon kan inngå som råstoff i framtidens drivstoff- og energiforsyning. Landbruket har de arealene som trengs for å produsere denne biomassen.

Teknologien for å produsere drivstoff, kjemikalier og andre varer fra biomasse er ikke ferdig utviklet, sjøl om det har vært en positiv utvikling. Det trengs fortsatt betydelige midler til forskning og utvikling av produksjonssystemer og teknologi for denne bransjen som skal ta over for olje- og gassvirksomheten. Denne kapitalen sitter staten på. Statens moment i

utviklingen av denne nye næringen er svært beskjeden i forhold til behovet og savnet etter statsledere som ser at dette må være et statlig ansvar å ta ledelsen for, er merkbart. Det må opprettes statlige fond for forskning og utvikling og fond for risikokapital for industriaktører som vil utvikle denne nye næringen.

- **Sumeffekten av klimaendringene vil være negative for norsk jordbruk**
- **Forbruket av fossilt karbon må erstattes med ferskt karbon**
- **Landbruket må ta sin del av ansvaret for å redusere utslippet av klimagasser**
- **Landbruket vil være en svært viktig aktør i det grønne skiftet**
- **Staten må følge opp med midler til forskning og utvikling av samt investering i systemer for omlegging fra fossilt til ferskt karbon**

Matproduksjon i et evighetsperspektiv

Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener det er helt avgjørende å betrakte matproduksjonen i et evighetsperspektiv. Det innebærer produksjon av nok og trygg mat av de produkter som vi har forutsetning for å produsere og med basis i norske areal- og beiteressurser over hele landet. Produksjonen skal foregå på en klima- og miljøvennlig måte som bidrar til å minimere forurensende tap av næringsstoffer samt å redusere utslippet av klimagasser fra jordbruket.

Egen matproduksjon er et svært viktig element i landets totalforsvarsevne. Å diskutere forsvarets beredskapsevne uten å inkludere egen matproduksjon gir ingen mening. Jordbrukets sjølforsyningssevne må bygges opp fra det nivå en ligger på i dag. Det forutsetter et jordbruk i kontinuerlig produksjon over hele landet. Det forutsetter videre at det er nok folk med kompetanse i praktisk jordbruksdrift som er i aktivitet til enhver tid.

Det er mye oppmerksomhet rundt beregning av sjølforsyningsgraden. Begrepet er definert som andel av matvareforbruket (energiinntaket) som kommer fra norsk produksjon (forbruk minus import dividert på forbruk). Sjølforsyningsgraden vil variere fra år til år. Det er størrelsen på den norske produksjonen av matkorn som påvirker graden mest. Det er imidlertid et faktum at den beregnede graden går ned over tid, noe som øker sårbarheten og gjør oss enda mer avhengig av import.

Det hevdes at sjølforsyningsgraden sier lite om mulighetene for å dekke matvarebehovet med innenlandsk produksjon i en evt. krisesituasjon fordi Norge eksporterer mye fisk som evt. kan nyttes innenlands og fordi begrepet heller ikke sier noe om muligheten for å legge om produksjonen og endre forbruket. Det pekes også på at jordbruket er avhengig av importerte maskiner, drivstoff, gjødsel osv. som vil påvirke muligheten for jordbruksproduksjon. Etter Norsk Bonde- og Småbrukarlag sin oppfatning er dette en alt for enkel framstilling.

Fisk og fiskeprodukter utgjør om lag 1,5 prosent av energiinntaket på årsbasis. Vi må firedoble fiskeforbruket dersom energiinntaket skal bli stort som f.eks. energiinntaket fra margarin er i dag.

Produksjonen av oppdrettsfisk er svært avhengig av importert fôr. Denne produksjonen er enda mer utsatt for svikt i fôrforsyningen enn mange norske husdyr. Sjølsagt kan vi og vil vi fiske og ete villfisk, men dagens fiskeflåte er, etter de omfattende strukturendringer som er foretatt, trolig enda mer utsatt for mangel på drivstoff, maskiner osv. enn det jordbruket er.

Sjøløst vil det være mulig å legge om produksjonen i en krisesituasjon. Evnen til å legge om vil imidlertid være svært påvirket av hva som er utgangspunktet for omleggingen. Omleggingsevnen øker i takt med størrelsen på den løpende produksjonen og spesielt i kornproduksjonen. Det er en meget sterk sammenheng mellom størrelsen på arealet i drift, antall utøvere med nødvendig kunnskap og kompetanse, kapasitet på maskinpark osv. og den produksjonen som det kan bli behov for å gjennomføre i en gitt situasjon.

Sjølforsyningsgraden går nedover og folketallet øker. Avstanden mellom det «volumet» av matvarer vi produserer i Norge og det vi forbruker, øker over tid. Konklusjonen er at sårbarheten øker. Dette må det være et svært viktig tema for ansvarlige politikere å ta tak i og ikke bare avvise hele problemstillingen som uinteressant.

- **Produksjon av nok og trygg mat med utgangspunkt i norske ressurser**
- **Dekningsgraden med norskproduserte varer, og spesielt norskprodusert matkorn, må økes**
- **Matproduksjonen må økes ut fra et beredskapshensyn**
- **Omstillingsevnen øker med omfanget på den løpende produksjonen**

Vern gjennom bruk av matjord

Det er positivt at Stortinget har vedtatt en egen strategi for reduksjon i jordbruksarealet som omdisponeres til andre formål enn jordbruksdrift. De omdisponeringene som foretas er i stor grad irreversible. Disse arealene vil aldri kunne føres tilbake til aktive jordbruksarealer. Norsk Bonde- og Småbrukarlag sin oppfatning er at ambisjonsnivået mht. å redusere omdisponeringen må økes. Norge har svært begrensede arealer for jordbruksproduksjon og målet må være at omdisponeringen skal reduseres til «null». I 1999 var det 2,0 daa fulldyrka jordbruksareal pr. person i Norge. I 2014 var dette tallet redusert til 1,59 daa pr. person og det er trolig det lågeste tallet siden Terje Vigen rodde over Skagerak til Danmark for å hente korn.

Aktiv bruk av den begrensede matjordsressursen som vi har i Norge er den beste måten å verne denne ressursen på. Det argumenteres med at «viktige samfunnshensyn» tilsier at matjord må omdisponeres til andre formål. Hvilke andre formål kan være viktigere enn å sørge for å verne den ressursen som er utgangspunktet for all matproduksjon?

Avlingsnivået i kornproduksjonen har gått ned over flere år. Noen enkeltår, som 2015, avviker fra denne utviklingen. Det kan være flere årsaker til at avlingsnivået går ned og mer ustabile værforhold gjennom hele vekstsesongen kan forklare noe. Den viktigste årsaken er likevel å finne i en gjennomgående dårligere jord- og plantekultur enn tidligere. Generelt dårligere lønnsomhet i kornproduksjonen har ført til større enheter, stor andel leiejord og dårligere vedlikehold av jorda når det gjelder grøfting og kalking. Tidsvinduet for gjennomføring av viktige arbeidsoperasjoner har ikke blitt større, tvert imot. Økende areal pr. driftsenhet har til en viss grad blitt kompensert gjennom en økende mekanisering og forenklet jordarbeiding, men denne tilpassingene er langt fra optimal. Prisen for dette er jordpakking og et dårligere voksemedium for plantene og et økt behov for bekjempelse av ugras og sopp. Resultatet er et avtagende avlingsnivå.

Skal en klare å gjøre noe med denne utviklingen må lønnsomheten økes slik at det blir mulig å gjeninnføre god agronomi. God agronomi er en god strategi for å øke fruktbarheten i jorda. Jordbruket må imidlertid settes i posisjon til å klare å gjennomføre denne agronomien under norske forhold. Et økende areal med leid jord er i seg sjøl et problem for å få til den gode agronomien fordi ulike undersøkelser viser at lysten til å investere i jorda er mindre på leide enn eide arealer.

- **Nullvisjon mht. omdisponering av matjord**
- **Norge har om lag 1,5 da fylldyrka matjord pr. person**
- **God agronomi er en forutsetning for planteproduksjonen**

Flere bruk i drift – over hele landet

Arbeidsdelingen mellom de kornproduserende områdene på flatbygdene og grovfôretende husdyr i dal-, fjord- og fjellbygder ble gjennomført for å gi de sistnevnte områdene muligheten til å slippe å konkurrere med de områdene som hadde/har best vilkår for jordbruksdrift. Arbeidsdelingen, eller kanaliseringspolitikken, har medført at den totale jordbruksproduksjonen har blitt større enn om all jordbruksvirksomhet i Norge bare hadde vært lokalisert til de beste områdene. Aktiv og bevisst utforming av virkemidler har stimulert enkeltbrukere til å ta de valgene som i sum har bidratt til denne todelingen.

Det har sjølsagt ikke vært slik at det har vært vanntette skott mellom disse områdene. Det har også vært et ikke ubetydelig husdyrhold med drøvtyggere i kornområdene, men langt mindre enn det opprinnelig var. Begrepet rekanalisering har vært brukt i en del år og i noen grad kan økt omfang av spesialisert storfekjøttproduksjon stå som et eksempel på denne rekanaliseringen, men den har ikke truet sjølve grunntanken om arbeidsdelingen slik den ble utviklet opprinnelig. Et annet forhold er sjølsagt at omfanget av kjøttproduksjon på gris og kylling har vokst fram i kornområdene og bidratt til å dekke den økte etterspørselen etter kjøtt. Både agronomisk og økonomisk er det en gunstig kombinasjon, noe ikke minst inntektstallene i driftsgranskningene har vist år etter år (forutsatt balanse mellom tilbud og etterspørsel for gris).

Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at hovedprinsippene ved denne arbeidsdelingen må videreføres og utvikles. Gardsbruk over hele landet må gis muligheten til å fortsette sin drift. Det vil sikre utnytting av det potensialet for jordbruksdrift som faktisk finnes og som er nødvendig for å øke matproduksjonen i takt med den befolkningsøkningen som tidligere er omtalt uten å måtte basere seg på et jordbruk som er avhengig av å importere stadig mer fôr til husdyra. Dessverre har utviklingen de seinere åra ikke bygget opp under denne målsettingen og den store omveltningen kom med jordbruksoppgjøret i 2014. En videreføring av kanaliseringen vil kreve en reversering av de endringene som ble gjort i 2014 og utvikling av nye virkemidler som gjør det mer attraktivt å utnytte bratte arealer og arealer med vanskelig arrondering.

Økonomien i grovfôrbaserte husdyrproduksjoner kontra kraftfôrbaserte produksjoner er et sentralt tema i norsk jordbrukspolitik. Det må føres en politikk som stimulerer til bruk av grasarealene. Dersom det ikke skjer vil mer og mer av fôret til norske husdyr, også drøvtyggere, bestå av importerte fôrvarer og bruken av norske arealer vil gå ned. Samtidig må lønnsomheten i kornproduksjonen opprettholdes, ikke minst av hensyn til å kunne øke sjølforsyningsgraden. Statens politikk med å eliminere all prisøkning på korn som skal brukes til kraftfôr er et opplegg for å redusere norsk matproduksjon og norsk sjølforsyning.

- **Kanaliseringspolitikken må videreføres for å gi grunnlag for jordbruksdrift over hele landet**
- **Grovfôrarealene må brukes**

Flere bønder

Målsettingen om flere bønder må oppfylles for å bli i stand til å utnyttet det arealet som må tas i bruk for å kunne øke egen matproduksjon.

Rekrutteringstiltak blir viktig for å få til den veksten i antall bønder som trengs. Det må utvikles målrettede tiltak som går rett mot målgruppen; faktiske og potensielle bønder inntil 35 år. Det blir svært viktig at de forslagene som presentert i rapporten fra rekrutteringsgruppa blir fulgt opp av landbruksministeren.

- **Det må utvikles egne økonomiske rekrutteringstiltak for yngre bønder innenfor jordbruksavtalen**
- **Forslagene fra rekrutteringsgruppa må følges opp**

Økt planteproduksjon

Fotosyntesen og planteproduksjon er grunnlaget for all jordbruksvirksomhet. Systematisk planteavlsarbeid er med på å forbedre plantenes egenskaper og dermed forutsetninger for å levere årssikre avlinger. I planteavlsarbeidet er det viktig å legge vekt på å utvikle planter som kan levere uten ekstrem bruk av gjødsel eller kjemiske plantevernmidler. Endringer i klima og vær vil stille krav til både arter og sorter som kan klare tilpassingen til mer vekslende værforhold. Det er viktig at videre forskning og utvikling innenfor planteforedling blir sett på som en oppgave som også det offentlige må ta del i. Det sikrer retten for alle til å nytte det plantematerialet som utvikles.

Internasjonalt er planteforedling og patentretter forretningsområder med stor omsetning. Ikke minst gjelder dette planteforedling som involverer GMO. Det finnes svært mange eksempler på tilfeller der lokale arter/sorter som har vært allemannseie blir patentert av store internasjonale selskaper og der lokale bønder blir fratatt muligheten til å dyrke disse artene/sortene videre. Slike tilstander er helt uakseptable. Norge må videreføre sin strenge GMO-lovgivning og sin, hittil, restriktive politikk mht. til å godkjenne GMO-planter for omsetning eller bruk i Norge.

Det er et mål å øke produksjonen av både korn, grovfôr og poteter/grøntvekster. Særlig viktig vil det være å utvikle kornsorter som er egnet til matkorn – matmjøl. Dette er utfordrende fordi utviklingen i vær og klima endrer betingelsene for dyrking av slike vekster. Samtidig er det gjort endringer i kvalitetsvurderingen av matkorn som gjøre det vanskeligere å dyrke hvete. I en vanskeligere forsyningsssituasjon med matkorn vil det være enkelt å endre på disse kvalitetsgraderingene. Det forutsetter imidlertid at det fortsatt dyrkes hvete i Norge slik at kunnskapen om denne produksjonen opprettholdes..

- **Videreføring av bevilgningen til forskning/utvikling av planter som er tilpasset norske dyrkingsforhold**
- **Videreføre restriktiv holdning til omsetning og bruk av GMO-planter i Norge**
- **Nei til patentering av lokale arter og sorter**

Beitebruk i hele landet

Beiting i utmark, seterdrift osv. har vært en viktig del av det norske jordbruket i svært lang tid. Utmarksbeiting har bidratt til å øke størrelsen på det enkelte gardsbruket vesentlig ved at fulldyrka og overflatedyrka jord har blitt brukt til produksjon av korn og andre matvekster og vinterfôr til dyra mens mye av produksjonen av mjølk og kjøtt har foregått sommerstid på utmarksbeite. Dette driftsopplegget har bidratt til å utnytte det samlede ressursgrunnlaget på en god måte samtidig som beitingen har gitt sitt bidrag til å utvikle det kulturlandskapet som særpreger mange norsk bygder og som mange ønsker.

Fôropptaket på utmarksbeite utgjør i dag om lag 300 mill. forenheter. Verdien av dette fôret for husdyrbrukerne utgjør langt over 1 mrd. kroner. I tillegg kommer de kulturlandskapsverdiene som er nevnt over og som det ikke er satt noen prislapp på, men som betyr mye for mange. Potensialet for beiting i utmark er langt større enn utnyttelsen i dag. Dersom en går 60-70-80 år tilbake i tid var opptaket det dobbelte av i dag. NIBIOs (Skog og landskap) beitekartlegginger viser at det vil være mulig å hente 2-3 ganger mer fôr ut av utmarka enn det som blir gjort i dag.

Jordbrukets positive betydning for utvikling av landskapsverdier, men også som mulig kilde for forurensing og utslipp av klimagasser har vært tillagt stor vekt i utforming av økonomiske virkemidler i jordbruksavtalen. Arealtilskudd, beitetilskudd og ulike tilskuddsformer over RMP skal stimulere til at dyr slippes på beite slik at drøvtyggere kan høste en vesentlig del av sitt daglige fôrbehov direkte. Det vil være svært viktig å videreføre bruk av slike virkemidler. Ikke minst gjelder dette tilskudd til fellestiltak i beiteområdene. Enkelte har tatt til orde for å fjerne bevilgningen til slike tiltak og heller betale disse direkte ut til den enkelte beitebruker. Norsk Bonde- og Småbrukarlag er sterkt imot en slik løsning.

Økende bestander av rovvilt har de siste 30 årene redusert muligheten for beiting i utmark i større og større grad. I ulvesonen er det ikke lenger mulig å drive beitebasert husdyrhold på tradisjonell måte og en har i praksis etablert store null-områder også for jakt og annen normal utnytting av skog og utmark. Dette påvirker livskvaliteten for dem som bor i disse områdene på en svært negativ måte.

Etter hvert som antallet beitedyr innenfor ulvesona går ned og antall ulv innenfor sona øker, brer ulven seg utover et stadig større område. Flere og flere beitebrukere langt utenfor sona opplever ulveangrep på sine besetninger. Grenseområdene mot sona i Akershus, Hedmark og Oppland har de to siste somrene hatt nesten daglige angrep. Dette er en helt uakseptabel situasjon. De prioriterte yngleområdene/soner for rovvilt utgjør 55 prosent av det norske landarealet.

Beiting i de mest sentrale yngleområdene for de andre rovdyrartene blir også sterkt påvirket av økende rovviltbestander. Det er spesielt jerven som har økt i antall og som er årsak til de største tapene. Dersom det skal være mulig å fortsette med denne driftsformen og høste de ressursene som ligger i utmarka og som det bare er drøvtyggere som kan utnytte, må en få kontroll på denne utviklingen. Det krever at Stortinget faktisk erkjenner hva som er i ferd med å skje og handler deretter.

Bernkonvensjonen blir av svært mange trukket fram som begrunnelse/retningsgivende for norsk rovviltpolitikk og at denne konvensjonen legger klare forpliktelser på hva Norge kan og ikke kan gjøre. Det kommer stadig signaler om at tolkningen av Bernkonvensjonen ikke rett og at innholdet i denne må ses på på nytt av personer med kompetanse på slike avtaler. Dette er et krav som Norsk Bonde- og Småbrukarlag støtter.

I løpet av de siste 20-30 åra har det blitt forsket mye på rovdyr og rovdyrenes utbredelse og betingelse for utbredelse i Norge. Det har vært svært liten oppmerksomhet rundt hva rovdyras økende utbredelse har av effekter på dem som bor i disse områdene, på lokal næringsaktivitet, beitebruk, osv. Dette må det gjøres noe med.

- **Dobling av fôropptaket på utmarksbeite er mulig**
- **Beiting fremmer biomangfold, kulturlandskap og produktkvalitet på kjøtt**
- **Beiting er et viktig element i utviklingen av et naturbasert reiseliv**
- **Viktige spørsmål knyttet til beite- og gjerdelovgivning må utredes**
- **Effektene av norsk rovviltpolitikk som storskalaeksperiment må utredes**
- **Forvaltningen av rovviltpolitikken må bringes under kontroll**

God plante- og dyrehelse

Norge har hatt, og har, en veldig god helsetilstand på kulturplantene og i husdyrholdet. En åpenbar årsak til det er sjølsagt vår nordlige beliggenhet og klima som har vært en effektiv sperre for smitte fra land lenger sør i Europa. En annen årsak har vært en restriktiv holdning til å innføre plante- og dyremateriale som kan bringe med seg uønskede sjukdommer og skadegjørere. En tredje årsak har vært en veldig bevisst holdning til disse problemstillingene i forbindelse med planteforedling og husdyravl. Den gode helsetilstanden har resultert i at bruken av plantevernmidler og medisiner i husdyrholdet, spesielt antibiotika, har vært mulig å holde på et lågt nivå. God dyrehelse og gode produksjonsegenskaper hos husdyra har ført til at Norge eksporterer dyremateriale fra både storfe og gris til mange land i verden.

I noen grad blir denne situasjonen utfordret. Innenfor frukt- og bærsektoren har det allerede i flere år vært et økende press for å importere plantemateriale fra land lenger sør i Europa med en betydelig dårligere plantehelsesituasjon enn i Norge. Begrunnelsen for importen har vært at noen norske dyrkere har ønsket å kunne kjøpe billigere plantemateriale enn det som er å få kjøpt i Norge.

Risikoen for å få med sjukdommer på kjøpet som ikke er vanlig forekommende i Norge, f. eks. pærebrann er betydelig. Denne sjukdommen er et stort problem i andre europeiske land. Samme situasjon har en innenfor jordbær dyrking. En kortsiktig økonomisk gevinst for noen kan bli et stort problem for hele næringen. Det er på alle måter betenkelig at deler av næringen sjøl har vært ivrige pådrivere for denne importen.

Det merkverdige opp i denne situasjonen er at myndighetene faktisk har tillatt import av plantemateriale som store deler av næringen og ikke minst fagmyndighetene har gått sterkt imot.

Innenfor deler av det mest intensive husdyrholdet skjer det også negative endringer. Utbredelsen av antibiotikaresistente bakterier i kylling og gris er uttrykk for at disse produksjonene er presset for langt i retning av industriell produksjon. Kravet om billig mat, avtakende lønnsomhet i produksjonen osv. fører til større driftsenheter, omfattende transport av livdyr, økt smittepress, økende bruk av medisiner i fôret, økt bruk av importert arbeidskraft (som i noen grad er en potensiell smitterisiko jfr. LA-MRSA problematikken) og mindre kontroll. Det er sumeffektene av disse endringene i produksjonsmåte som nå utfordrer den helsesituasjonen som vært vanlig i norsk husdyrhold.

Det må være et viktig mål å sørge for at det gode arbeidet som mange aktører innenfor det norsk husdyrmiljøet utfører for å opprettholde den gode helsetilstanden, ikke utfordres eller settes i revers fordi enkeltbønder tar i bruk produksjonssystemer som nettopp bidrar til den uheldige utviklingen som er beskrevet over.

- **Norges fortinn med god plante- og dyrehelse må videreføres**
- **Det innebærer en restriktiv holdning til import av plante- og dyremateriale**
- **Bruken av plantevernmidler må reduseres til et minimum gjennom god agronomi, stedstilpassede sortvalg osv.**
- **Bruken av medisiner i norsk husdyrhold og spesielt antibiotika må reduseres til et minimum**
- **Det må ikke legges opp til produksjonssystemer som resulterer i økt bruk av plantevernmidler og medisiner**

Inntekt og sosiale vilkår som «andre»

Folk velger ikke å bli bønder ut fra muligheten om raske og store inntekter. Inntekt og inntektsmuligheter er imidlertid viktig, også for bønder. Norsk Bonde- og Småbrukarlag har de siste årene vært gjennomført systematisk i forhold til oppbyggingen av inntektskravet fra jordbruket. Kravet har bestått av tre ledd:

- *Kompensasjon for økte driftskostnader*
- *Samme kronemessige inntektsutvikling som sammenligningsgruppen*
- *Reduksjon av inntektsavstanden mellom jordbruket og sammenligningsgruppen*

Etter to år med sittende regjering er det nødvendig å henge på et fjerde punkt; *kompensasjon for verdifall i budsjettmidlene.*

Ved jordbruksoppkjørene i 2014 og 2015 ble jordbruket tilført kun 45 mill. kroner i friske budsjettmidler. Det betyr at budsjettmidlenes kjøpekraft har blitt redusert med om lag 650 mill. kroner. Skal realinntektsutviklingen i jordbruket holde tritt med resten av samfunnet må dette kompenseres.

Disse fire forutsetningene er avgjørende for å kunne holde tritt med den inntektsutviklingen som skjer i samfunnet for øvrig.

I tillegg til inntekt må de sosiale ordningene som jordbruket har bygd opp gjennom 30-40 år bestå. Etter hvert som nye bønder kommer til og det skjer endringer i holdningene til arbeidstid, ferie, permisjoner i forbindelse med fødsler osv. blir slike ordninger bare viktigere og viktigere.

Jordbruksvirksomhet vil fortsatt være preget av store arbeidstopper og ubekvem arbeidstid. En stor del av bøndene vil fortsatt kombinere jordbruksdrifta med lønnet arbeid. Det er viktig å videreføre velferdsordninger som tar hensyn til disse forholdene. En ser stadig sterkere krav om at jordbrukets ordninger skal samordnes med de systemene innenfor NAV som gjelder for ordinære lønnstakere. Dette vil gi jordbruket dårligere ordninger fordi forholdet mellom inntekt og arbeidstid i jordbruket slår negativt ut sammenlignet med lønnstakere. Personer som kombinerer lønnsinntekt og næringsvirksomhet i jordbruket kommer dårlig ut. Jordbrukets velferdsordninger må styrkes og bygges ut på jordbrukets premisser.

- **Inntekt og sosiale vilkår på linje med andre**
Kostnadskompensasjon
Kronemessig lik inntektsutvikling som andre
Reduksjon av forskjeller i inntektsnivå
Prisjustering av budsjettmidler
- **Videreføring og sikring av innarbeidede velferdsordninger i jordbruket**

Matmangfoldet i Norge øker. Dette skjer både innenfor den mer industribaserte produksjonen og ikke minst når en ser på det mangfoldet av produkter som kommer som et resultat av lokalmatsatsingen rundt om i hele Norge. Det produktmangfoldet en nå ser er resultatet av en bevisst satsing rundt årtusenskiftet og som Norsk Bonde- og Småbrukarlag var en av de fremste forkjemperne for.

«Alle» ser nå verdien av det arbeidet som har vært gjort og som har fått betydning både for de mange enkeltprodusentene som har lyktes, men også for de store næringsmiddelbedriftene fordi denne utviklingen har bidratt til å øke interessen for mat blant vanlige forbrukere og dermed utvide hele matmarkedet.

Det er svært viktig at de ordninger som har blitt utviklet for å stimulere til denne utviklingen blir videreført. Det krever en forståelse for at det er den tradisjonelle jordbruksdriften som ligger til grunn for utviklingen av det matmangfoldet som lokalmatsatsingen har resultert i.

- **Satsingen på lokalmat må fortsette**

Investeringer

Jordbruket har de siste årene investert om lag 8 mrd. kroner årlig. Summen kan variere noe fra år til år. Om lag halvparten av disse investeringene har et langsiktig perspektiv, dvs. 30 år og mer. De siste årene har en årlig brukt 500 - 600 mill. kroner i investeringstilskudd og rentestøtte over jordbruksavtalen. Disse pengene forvaltes av Innovasjon Norge på fylkesbasis.

Behovet for investeringsmidler er større enn tilgangen og konkurransen om midlene er stor. Det som kjennetegner fordelingen av disse midlene de siste åra er at lønnsomhet og produksjonskostnad pr. enhet har blitt tillagt langt større vekt enn tidligere. Det innebærer i realiteten at investeringen forutsetter en utvidelse av produksjonen. Innenfor et begrenset marked for jordbruksprodukter som det norske, betyr det at noen må ut for at noen skal kunne investere og utvide. Dette er et faktum som Norsk Bonde- og Småbrukarlag har argumentert med i mange år.

Det er et stort dilemma at jordbruksavtalepartene på den ene siden er med på å bevilge penger til investeringstilskudd mens en på den andre siden er fratatt muligheten til å bestemme hvordan disse pengene skal brukes. Investeringsvirkemidlene utgjør en svært viktig driver i den utviklingen som er beskrevet foran i notatet og når de andre virkemidlene i stor grad også er endret for å bygge opp under den samme utviklingen så er dette en politikk som Norsk Bonde- og Småbrukarlag ikke kan støtte.

Etter Norsk Bonde- og Småbrukarlag sin oppfatning må faglagene inn i styringen av fordelingen av disse midlene på en helt annen måte i dag. Det vil sikre at brukets

ressursgrunnlag i større grad blir lagt til grunn for den investeringen som skal gjennomføres. Det bør også åpnes for at andre typer investeringer enn bygningsinvesteringer kan støttes med midler over jordbruksavtalen. Det er riktignok gjeninnført et tilskudd til grøfning, men en mener at investeringspotten også bør kunne brukes til nydyrking, gjerding, istandsetting av tidligere dyrka jord osv. Prioriteringen av ungdom og kvinner må forsterkes.

Flere tusen mjølkeproduksjonsbruk står framfor store investeringer for å tilfredsstillere kravet til lausdrift fra 2024. Dersom dette kravet opprettholdes, vil det bety slutten for svært mange mjølkebruk i åra som kommer. Norsk Bonde- og Småbrukarlag har fremmet krav om at lausdriftskravet må gjøres om slik at det blir mulig å bygge om båsfjøs innenfor eksisterende areal uten å måtte gå over til lausdrift. For de bruk som evt. vil bygge om til lausdrift må evt. investeringsmidler prioriteres mot små og mellomstore besetninger. Dersom det ikke skjer vil mjølkeproduksjonens rolle som bærebjelken i norsk jordbruk snart være avvirket.

- **Investeringsmidler må tilpasses produksjonsgrunnlaget**
- **Faglagene må inn i styringen av tildelingen av investeringsmidler**
- **Anvendelsesområdet for bruk av investeringsmidler må utvides**
- **Lausdriftskravet må avvikes i sin nåværende form – se forslag fra Norsk Bonde- og Småbrukarlag**
- **Små og mellomstore mjølkebesetninger må prioriteres ved tildeling av investeringsmidler**
- **Ungdom/kvinner må prioriteres ved tildeling av investeringsmidler**

Bondeid samvirke

Samvirke har hatt stor betydning for utviklingen av jordbruket i Norge. Et sterkt og eierstyrt landbrukssamvirke har bidratt til at de prisene som har vært framforhandlet i jordbruksavtalen har vært mulig å kunne ut i markedet gjennom en aktiv regulering av både produksjon og tilførsel til markedet.

Også framover vil et eierstyrt samvirke ha en viktig plass i norsk jordbruk. Det er imidlertid viktig at samvirke ikke sjøl spiller seg ut over sidelinja. Det kan skje dersom en ikke er veldig bevisst på hvorfor en i sin tid valgte samvirke som organisasjonsform for de økonomiske organisasjonene. En kritisk debatt internt i samvirke må ikke oppfattes som et angrep på samvirke, men et ønske om å forbedre for å bevare.

Det finnes nok av aktører utenfor samvirke som retter angrep mot samvirke som organisasjonsform, både økonomiske aktører/konkurrenter og politiske aktører. De politiske aktørene har blitt enda mer synlige etter regjeringsskiftet. Regjeringen har i sin egen erklæring skrevet at samvirkets makt må/skal reduseres fordi et redusert samvirke også vil bidra til å svekke jordbruket – noe som er det egentlige målet. Dette er et utilslørt ideologisk syn på samvirke som avslører at organisering av fellesskapsløsninger ikke hører hjemme i dagens samfunn og at idealet er det sterke enkeltindividet.

Norsk Bonde- og Småbrukarlag vil forsvare samvirke som organisasjonsform.

- **Bondeid og eierstyrt landbrukssamvirke må videreføres**

Likestilling

Likestillingen mellom kjønn har kommet mye lenger i Norge enn i svært mange andre land. I jordbruket mangler det imidlertid fortsatt mye på at fordelingen mellom kjønnene er lik mht. eierskap av landbrukseiendommer. Dette til tross for at gutter og jenter har vært likestilt i odelsloven helt tilbake til 1960-tallet. Norsk Bonde- og Småbrukarlag var eneste landbruksorganisasjon som var for den endringen som Stortinget gjennomførte i 1974 og vi mener at odelsloven fortsatt vil være viktig for at flere jenter vil ta over den eiendommen de har rett til.

Diverse utredninger viser at jenter - i gjennomsnitt - tar over andre typer eiendommer enn gutter og at de har andre ønsker for hvilke produksjoner og driftsstørrelser de vil drive med enn det gutter ønsker. Dette er faktum som må respekteres

Holdningen til kvinnelige bønder har endret seg mye, sjøl om det fortsatt finnes dem som oppriktig tror at jenter ikke kan være like gode bønder som gutter. Det er derfor fortsatt mye å gjøre mht. holdningsendringer til jenter som bønder. På den annen side, i jordbrukets organisasjoner har det skjedd en utvikling som er langt mer positiv enn det fordelingen mellom kjønnene i eierskapsspørsmålet skulle tilsi. Disse jentene har en viktig rolle i å oppmuntre andre jenter til å nytte den retten de har til å ta over landbrukseiendommer og til å være pådrivere for at den skjeve kjønnsfordelingen på eiersiden endres.

Norsk Bonde- og Småbrukarlag avsluttet i 2015 et treårig prosjekt med tittel «Kvinner, demokrati og deltakelse». I sluttrapporten er det presentert ulike forslag til tiltak for å endre på den skjeve kjønnsfordelingen.

- **Odelsloven er viktig for likestilling i jordbruket**
- **Det er fortsatt behov for arbeide med å endre holdninger til kvinnelige bønder**
- **Det ligger mange gode forslag til tiltak innenfor likestillingsarbeidet i sluttrapporten fra vårt prosjekt «Kvinner, demokrati og deltakelse»**

Teknologi

Den teknologiske utviklingen har vært stor i jordbruket, som i andre næringer. Teknologiske nyvinninger har blitt tatt i bruk raskt, både i innendørs og utendørs mekanisering.

Den teknologiske utviklingen har medført betydelige lettelser i jordbruksarbeidet og mye av det tunge manuelle arbeidet er borte. Samtidig har mekaniseringen ført til at arbeidsforbruket har gått mye ned og overflødiggjort mange arbeidsplasser i jordbruket.

Diskusjonen om hvilket mekaniseringsnivå en skal ligge på vil gå videre. For mange enkeltbruk kan det nok hevdes at mekaniseringsnivået er for høgt i forhold til inntektsmuligheten. Det har vært mange forklaringer på hvorfor enkeltbrukere investerer som de gjør. Det har vært liten debatt, egentlig, rundt utnyttelsesgraden av den maskinparken som eksisterer, med ett unntak: mjølkeroboten.

Fra ulike hold har det vært argumentert med at en investering i mjølkerobot må utnyttes til det fulle. I praksis betyr det at for hvert mjølkebruk som investerer i robot må to til tre andre mjølkebruk legge ned drifta. Det er et tankekors.

I enkelte produksjoner ser en veldig tydelig negative utslag av tung mekanisering, først og fremst kornproduksjon, men også i grasproduksjon i deler av landet med mye nedbør.

Mye av den store, tunge mekaniseringen er ikke tilpasset norske jordbruksarealer. Dersom driften av jordbruksarealene må foregå på mekaniseringens premisser vil deler av jordbruksarealet gå ut av drift. Det er et kjent forhold.

Etter vår oppfatning burde det være et marked for å ta i bruk små, fjernstyrte og lette maskinbærere i mange deler av landet med bratt terreng, mye nedbør osv. Dette ville utvide muligheten for å bruke slike arealer vesentlig, slik det f.eks. gjøres i Sveits og Østerrike.

Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener dette er et tema som må vies oppmerksomhet i meldingen.

Økologisk jordbruk

Det vises til Riksrevisjonens rapport om fravær av tiltak og virkemidler for å nå Stortingets vedtatte mål for produksjon og forbruk av økologiske matvarer. Meldingen må drøfte og foreslå effektive tiltak for å nå disse målene.